

## MERRE MOZOG A KEMENESALJAI ELLÁTÓRENDSZER?

### Esélyek és veszélyek az új típusú ellátásban

A cím egyaránt utal a mozgókönyvtári ellátásra, de –bízom benne– egy rejtettebb vonatkozásra is: ellátórendszerünknek van fejlődési íve vagy útvonala, amely természetesen alkalmazkodik a politikai / közigazgatási / költségvetési környezet állandó változásaihoz, de részben attól független önmozgással is rendelkezik.

Előadásomban a mozgókönyvtári ellátáshoz kapcsolódó néhány általános megjegyzés után a kemenesaljai könyvtári ellátórendszer történetét vázolom, majd rendszerünk SWOT-elemzését mutatom be, ezt követően statisztikai adatokon, diagramokon keresztül nyújtok betekintést a rendszer működésébe, végül a 2006. évi mozgókönyvtári normatíva felosztását elemzem.

### Általános megjegyzések

1) A jelenlévők közül tegye fel a kezét az, aki támogatási normatívaként évente több mint 1 millió forintot javasolt volna szolgáltatóhelyenként!? Nem csalódtam, hogy senki sem jelentkezett...

2) A mozgókönyvtári normatíva nem differenciál, ami komoly problémaforrás: 100 lakosú település ugyanúgy azt az összeget kapja, mint például az 1500 lakosú!

3) Szakirodalmi elemzésekből tudjuk, hogy az ellátórendszerek állományszervezésének kulcsa a választék bővítése a csereállomány mozgatása révén. Semmiféle minőségi elem, így ez sem jelenik meg a finanszírozási oldalon. Mit vár el a szakma illetve az állam a támogatásért cserébe?

4) A jelenlegi államháztartási helyzetben, a mozgókönyvtári normatívát igénylők körének folyamatos bővülésével tartható-e mostani magas finanszírozási színvonal?

5) Kevesen tudják, hogy a többcélú kistérségi társulásoknak nyújtott normatív támogatások (így a mozgókönyvtári kvóta) nem kötelezően használandók fel arra a feladatra, ami a finanszírozás forrása; a kistérségeknek csak a prioritást élvező feladatokra beérkezett pénzeszegeknek az adott célokra fordításáról összességében kell elszámolniuk.

7) Az éves kistérségi szerződésekkel szemben a távlatos, többéves rendszerfejlesztés igénye problémaforrást okozhat.

### A kemenesaljai ellátórendszer SWOT-analízise

Elemzési kísérletünkben megpróbáltuk számba venni mindazon tényezőket, amelyek általánosan érvényesek lehetnek, de az egyedi sajátosságokat is igyekeztünk feltüntetni.

### **Lehetőségek**

Közös számítógépes nyilvántartás  
Tagkönyvtárak érdekeinek közös képviselője  
Kistérségi határokat is átlépő bővítési lehetőség  
Pályázati forrásokhoz való hozzáférés jobb esélye  
Centralizáció gyakorlatának erősödése a közigazgatásban  
Könyvtári rendszer szolgáltatásaihoz való szorosabb kapcsolat  
Ellátórendszeri szolgáltatási paletta bővítése a könyvbeszerzésen kívül is  
Összefogás preferálása jelentős központi költségvetési támogatásban részesül  
Informatikai fejlődés révén esély a központi tájékoztatásra / információszolgáltatásra

### **Félelmek**

Ellátó szervezetek költségeik egyre nagyobb hányadát hárítják az önkormányzatokra  
Csererendszer több munkát követel az ellátó és a fogadó könyvtár részéről is  
Kiszolgáltatottság erősödik a magasabb közigazgatási szintek irányában  
Állománymozgatással némely könyvtárak jobban járnak, mint mások  
Saját állományról való lemondás kényszere önkormányzati oldalon  
Helyhatóságok nem látják át az ellátó könyvtár gazdálkodását

### **Erősségek**

Tájékozottság a könyvtárügyben  
Rugalmasabb gazdálkodási gyakorlat  
Szakszerűség a könyvtári munka gyakorlatában  
Dokumentumpiac és alternatív beszerzési források ismerete  
Csererendszer jóval nagyobb választékot kínál a beszerzési keretnél  
Tervszerű állománymozgatás révén egyforma részesedés a rendszer előnyeiből

### **Gyengeségek**

Indokolatlanul nagy szóródás a rendszer tagkönyvtárai között a finanszírozás területén  
Állománygyarapításnál hiányzik a községi könyvtárosok visszacsatolási lehetősége  
Módszertanos / olvasószolgálati / könyvtárvezetői munkakör összeolvadása  
Kiszállásokhoz nincsen saját vagy biztosan rendelkezésre álló gépjármű  
Vezetők számára látványosabb a központi könyvtár tevékenysége

## **A kemenesaljai ellátórendszer vázlatos története**

A községek könyvtári ellátása területén több átszervezési vajúdas után (letéti ellátás, tanácsosítás, körzetesítés stb.) után a hetvenes évek végétől a természetes táji / közigazgatási egységek városi könyvtárakra alapozott központi ellátása kristályosodott ki legmegfelelőbb formaként. A rendszer környékünkön 1979-től kezdődően szinte lefedte az egész Kemenesalját: 21 központilag ellátott könyvtár és település tartozott közvetlenül a celledömölki városi bibliotékához, valamint az intézmény módszertani irányítása alá tartozott Jánosháza nagyközség is a kiskörzetében található 6 községi ellátóhellyel. A politikai-közigazgatási rendszerváltozás nyomán erőteljes, demonstratív önállósodási igény bontakozott ki 1990-től könyvtári vonatkozásban is az önkormányzatok részéről: szakmai érveink sokasága ellenére az önálló állománygyarapítás és működtetés mellett döntöttek. 1993/94-re, a korábbi évek változásai után a helyzet stabilizálódott: 11 település 12 könyvtára maradt a rendszerben. (Köcskön a nagy távolságok miatt tradicionálisan két ellátóhely

működött). 2001-től kezdve több hullámban újabb egységekkel bővült a hálózat és jelenleg 22 önkormányzat 23 könyvtára tagja ellátórendszerünknek. A közvetlen ellátást tekintve már most túlléptük a korábbi legnagyobb lefedettséget: Jánosháza eddig önálló körzetéből Duka és Kemenespálfa is csatlakozott hozzánk. A még kimaradók is jelezték együttműködési szándékukat.

### **A csererendszer működéséről**

A központi ellátás elsődleges előnye a gazdaságosságban jelentkezik akkor, ha megfelelő pénzüsszegek állnak az ellátóközpont rendelkezésére. A központi állománynyilvántartás és feltárás szakmai gondok sokaságát oldhatja meg. A központi ellátás fogalma alatt rendszerszerű működést kell érteni, aminek biztosítása során a pénzügyi lehetőségek függvényében a szükségszerű sokszínűség mellett a szolgáltatási színvonal egységesebbé tételére kell törekedni.

A falusi könyvtárakat felkereső olvasók igényei széles skálán helyezkednek el, de az egyes igénytípusok mögött gyakran csak néhány olvasó érdeklődése húzódik meg. A dokumentumok zömének "használati élettartama" nagyon rövid s ennek kivédésére csak egyetlen esély kínálkozik: az állomány tervszerű mozgatása. Ehhez kapcsolódik még egy alaptétel: bármelyik ellátóhely állományának kialakításában a használati gyakoriság elvének kell érvényesülnie. A fentiek gyakorlati feloldása a könyvtárak közötti csererendszer kiépítésével lehetséges. Kiss Gábor elemzése szerint is: "az igazi ellátórendszer legfőbb ismérve a helyi igényekre alapozott, évente többször végrehajtott bővítés, csere." Ezen a ponton válnak szét az ellátórendszerek tipológiájuk alapján könyvbeszerzési társulásokra illetve cserélő típusú rendszerekre.

A csererendszer működése statisztikai szempontból az ellátórendszerek "fekete doboza". A kilencvenes évek első felének dunántúli központi ellátórendszereit felmérő vizsgálat szerint a 24 rendszerből mindössze 8 jelezte a kínálat csereanyaggal történő bővítését, aminek aránya 2,2% és 73,4% között mozgott. Ha a minimális (10% alatti) forgatási arányt nem tekintjük relevánsnak témánkat illetően, akkor talán minden negyedik könyvtár működtetett 1995-ben csererendszert, tehát a forgó állományra alapozott szolgáltatás nem tekinthető általánosan elterjedt gyakorlatnak.

Tapasztalataink alapján és a szakirodalmi elemzések figyelembevételével a negyedéves cseremechanizmus kialakítása mellett döntöttünk. Ezután könyvtárszakmai tényezők, települési sajátosságok és munkaszervezési szempontok szem előtt tartásával a községeket három egységbe soroltuk.

A jelenleg, 2006-ban induló rendszert modellezi a kiosztott csoportbeosztás és az állomány cirkulációjának bemutatása. (1. sz. melléklet) Az újraépítkezést több szempont is indokolja:

- ⇒ A rendszer tagkönyvtárainak állandó változásai elérték azt a kritikus pontot, ahol az egész struktúrát át kellett gondolni
- ⇒ Az NKA támogatásával készítettem egy vizsgálatot az ellátórendszerek fejlesztésének lehetőségeiről, amely a községi könyvtárosoknak is tartalmazott egy kérdőívet, többek között a cserekönyvek helyben maradásának időtartamáról. A válaszokból kiderült, hogy a több évtizedes hagyományokon alapuló, 360 napos csererendszert át kell értékelni az erőteljesen jelentkező rövidebb időtartamra és a gyakoribb cserékre vonatkozó igények következtében. A válaszok 73%-a a 180 napos (féléves) vagy még rövidebb terminus

bevezetését támogatta. Munkaszervezési szempontból illetve statisztikai alapon is a 6 hónapos időszak bevezetése tűnt célszerű javaslatnak, valamint az eddigi metódus 2008-ig tartó kifutása és az új rendszer indítása egymással harmonizálható és így egyetlen könyvtár ellátási érdekei sem sérülnek.

Az idén induló projektben a csereidőtartam csökkenésével lehetővé vált, hogy a beszerzendő példányszámot limitáljuk és a rendszer optimális hatékonysága érdekében „kettős spirállal” dolgozzunk. Mit is jelent ez a gyakorlatban? A három csoport mindegyikében két helyről indul a rendszer, de nem ugyanazon művekkel, így minden cserekönyvből 3 példányt vásárolunk. A 2006 elején indított csereanyag 4 év alatt 2010 elejére ér a rendszeren végig.

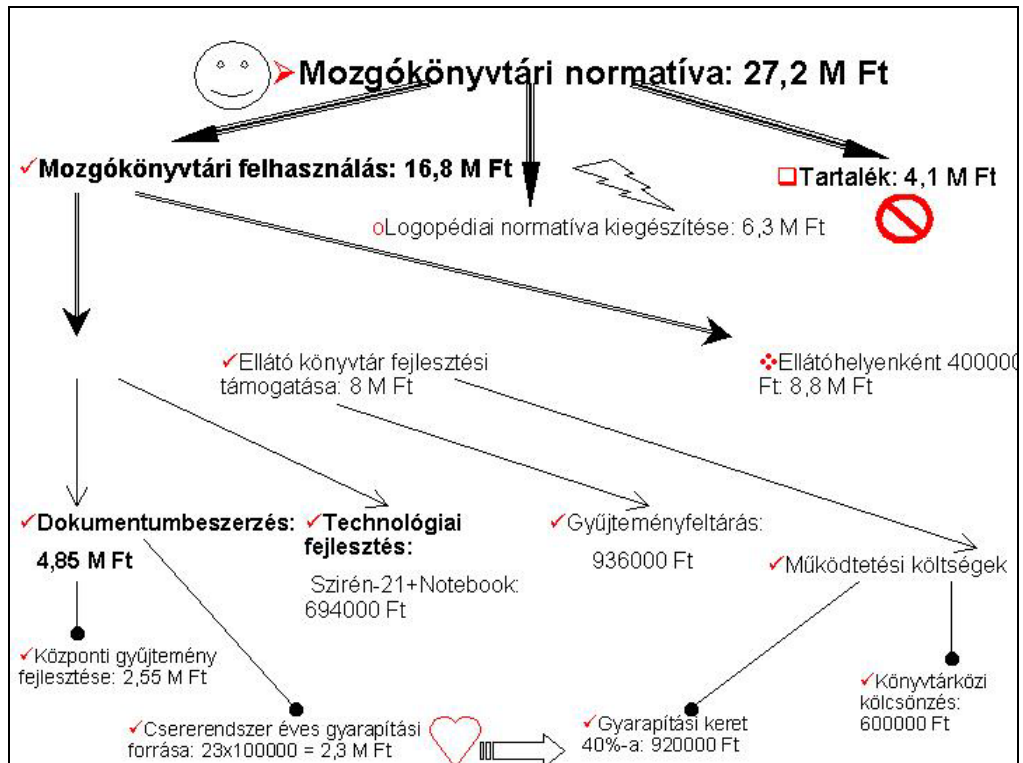
Többször vizsgáltuk a cserekötetek lemorzsolódását, amely a rendszer összességében mindig 5% alatt maradt. A 30 kötetrel indított rendszerben a negyedéves, rétegesen egymásra épülő szerkezet következtében 2009-ben az a könyvtár, amely utolsóként jut hozzá a 2006. évi I. negyedévhez, akkor már összesen maximális esetben 240 (10%-os lemorzsolódással számolva 216) új, 3 évnél nem régebbi és vadonatúj köteteket is tartalmazó választékhoz jut.

A könyvtárügyben sohasem érvényesülnek mechanikusan az összefüggések, de érdemes megvizsgálni az olvasóarány változását az ellátórendszerben a tagkönyvtárakba évenként kiszállított új kötetek számának függvényében. A kétdimenziós koordinátarendszerben látható, hogy az olvasóarány trendvonala (nem is túl nagy késéssel) követi a kiszállított kötetek átlagának változásait. Jól érzékelhető továbbá, hogy az olvasóarányban “tompítva”, kisebb kilengésekkel érvényesülnek a mozgások a kötetátlaghoz képest: annak 2,66-szoros szélsőértékek közötti távolságával szemben az olvasóarányban alig 1,6-szeres maximum szóródás érvényesül.

### **Megoldási lehetőség a kemenesaljai ellátórendszer gyakorlata alapján**

1) A mozgókönyvtári normatíva mint „kiegészítő támogatás” kezelése. Az eddigi ellátási szerződések érvényben maradtak a városi könyvtár és az ellátóhelyek között a rendszer működőképességének garanciájaként.

2) Erőforrás-megosztásra törekedtünk az ellátóközpont és a szolgáltatóhelyek között, ami konszenzusos fejlesztéspolitikát igényel. A modern hálózatkutató elvek szerint a rendszer stabilitását a gyenge kapcsolatok határozzák meg, ezért praktikusnak tartjuk a vázolt forrásmegosztást, amely az önkormányzatok érdekelttségét és döntési felelősségét is fenntartja. Ebben az értelemben erős kapcsolatnak tartom, ha minden erőforrás a központban összpontosul.



Eredményeink és terveink mellett a központi fejlesztési akarat korlátozott érvényességének alátámasztására zárszóként hangsúlyozzuk: "a könyvtár - könyv - könyvtáros együttese határozza meg a település lakosságának könyvtári igényeit, melyek közül a könyvtáros szerepe a legmeghatározóbb."

Németh Tibor

